

O discuție asupra corelației dintre cadrul ideologic intern și politica externă a statelor. O abordare etică

Asist. univ. drd. Octavian-Dragomir Jora
ASE – REI, București

The present paper aims at exploring the relationship between the liberal/ democratic or, on the contrary, despotic-totalitarian state and the foreign policy behaviour it embraces. We suggest that it should be dealt with great prudence the assumption that, in any conflict, the state, which is more democratic or allows more internal freedom is necessarily or even presumptively the victim of aggression by the more dictatorial or totalitarian state. Deriving legitimacy of war solely from the criteria of democracy and internal liberty of the intervening state is a profoundly ethical flaw. We cannot judge better the ethical dilemmas, otherwise than taking into consideration the individuals in their person and property rights, as fundamental criteria to separate aggression from non-aggression. Aggression is synonymous with invasion, war being its most outrageous form.

In this sense, this analysis emphasises the mutations that happened within the set of criteria of justice needed for judging warfare since pre-modern times until nowadays. Moreover, we will make some remarks on the ethical consistence of some very common concepts on which the management of contemporary world order was built, such as “collective security” and “democratic missionarism”.

To illustrate this ethical argument modern rhetoric in foreign policy, we propose a historical investigation of American and Soviet foreign policies revealing the inconsistent correlation we spoke about, derived exactly from that serious flaw in choosing the right ethical criteria of judging human actions.

Key words: *ethics, property rights, just war, collective security*

Prejudecata istorică și uzul propagandei politice

Democrație și pacifism

În prezent, în multe dintre cercurile intelectuale, precum și în mediile politice internaționale, face moda o teză conform căreia poate fi identificată o corelație apriorică între gradul de democrație și libertate din interiorul unui stat și atitudinea non-agresivă afișată în relațiile externe ale acestuia. Cu riscul de a ne antepredona, susținem de la bun început

că este vorba, nici mai mult nici mai puțin, decât despre *un mit*. Lansat de Woodrow Wilson, președinte al Statelor Unite ale Americii la începutul secolului XX, acesta cultivă ideea că *democrațiile sunt necesarmente iubitoare de pace, în vreme ce regimurile dictatoriale sunt invariabil belicoase*. De aici ar deriva și “legitimitatea implicită” a acțiunilor întreprinse de statele democratice, în numele apărării unor „idealuri democratice”. Acest tip de justificare face parte, astăzi, din viziunea

modernă a managementului ordinii mondiale.

Teza amintită venea cum nu se poate mai bine la vremea ei. Ea era proiectată să îl disculpe pe inițiatorul ei pentru implicarea SUA într-un război pe care mulți, dacă nu chiar majoritatea americanilor, l-au calificat deopotrivă monstruos și inutil – primul război mondial. Dincolo de alibiul propagandistic, nimic de pe lumea asta nu pare să indice existența vreunei corelații valide în acest sens.

Potrivit aprecierilor lucide ale economistului, filosofului și istoricului american Murray N. Rothbard, multe regimuri dictatoriale s-au *introvertit*, „dedicându-se” exclusiv oprimării propriilor popoare (cazurile Japoniei premoderne, ale Albaniei comuniste ori ale diferitelor regimuri dictatoriale din Lumea a Treia). Idi Amin Dada, probabil cel mai brutal și represiv dictator din ultimul sfert al secolului XX, nu a dat nici o clipă vreun un semn că ar dori să-și periclitizeze stabilitatea regimului său despot, antrenând Uganda în războaie externe prin invadarea vecinilor săi. Pe de altă parte, o democrație tradițională precum Marea Britanie și-a răspândit fără prea multe rețineri imperalismul „civilizator” pe suprafața planetei în decursul secolului al XIX-lea, dar și mai înainte.[Rothbard, 1978]

Accentul discuției ar trebui pus nu atât pe conceptele de *democrație* sau *dictatură*, cât pe natura statului.¹ Toate statele, fie ele democrații, dictaturi sau vreun alt regim hibrid, sunt conduse de *elite politice*. Faptul că aceste elite politice recurg la război împotriva unui alt stat se supune unei determinări de tipul unei funcții cu mai multe variabile între care *temperamentul conducătorilor*, *forța inamicilor*, *motivația beligeranței*, *opinia publică*

[Rothbard, 1978]. În vreme ce opinia publică trebuie câștigată în ambele situații, singura diferență între democrație și dictatură este că, în primul caz, este nevoie de mai multă inginerie propagandistică și de un plus de rafinament al persuasiunii decât în al doilea. Un stat democratic trebuie, deci, să depună un plus de efort, în sensul că trebuie să facă uz de mai multă elocință retorică atunci când temeiurile acțiunii sale sunt vulnerabile și să facă apel la valori emoționale ale „maselor” – *justiție*, *interes național*, *patriotism*, *pace mondială* etc. – evitând, pe cât se poate, testarea etică a acestora sau a mijloacelor utilizate. Să ne uităm numai la bombardamentul mediatic pe care orice guvern beligerant îl desfășoară pentru demonstrarea justeii sale cauze (exemplul recent: conflictele dintre coaliția „americană” și regimul irakian al lui Saddam Hussein). Prin urmare, ceea ce vom încerca, în continuare, este tocmai testarea legitimității acțiunilor de război întreprinse de organizația politică numită *stat*.

Libertate și pacifism

Aceași lipsă de corelație se regăsește și atunci când încercăm trasarea unei paralele între gradul de libertate internă garantatⁱⁱ într-un stat și non-agresivitatea externă a acestuia. Unele state s-au dovedit pe deplin capabile să aloce un grad sporit de libertate internă, ducând simultan războaie de agresiune peste hotare; altele au adoptat un regim totalitar la interior, în vreme ce au urmat o linie pașnică de politică externă. Exemple precum Uganda, Albania, China, Marea Britanie se verifică în ambele jumătăți ale ipotezei [Rothbard, 1978].

Putem amenda, însă, afirmația într-un sens, așa cum reiese adesea pe parcursul lucrării: un stat care se dedică unei politici intervenționiste agresive la exterior va regăsi mijloacele sustenabilității unei astfel de conduite doar în suprimarea relativă a libertăților individuale ale cetățenilor proprii în nenumărate împrejurări: *impozite mărite, expunerea acestora la acțiuni militare și la ucidere în masă (în cazul unor represalii), încorporarea forțată pentru apărarea unor cauze străine de opțiunile non-agresive ale cetățenilor, leziuni ale persoanelor și proprietăților celor pe care, teoretic, ar trebui să-i apere*. Aceasta în condițiile în care, totuși, un astfel de stat acordă relativ mai mult credit mijloacelor economice de dobândire a avuției (producție și schimb liber, deci pieței, singurul aranjament instituțional, deci și politic, etic neproblematic și economic eficient) comparativ cu cele politice (redistribuție coercitivă) în relația cu propriii cetățeni, fiind, deci, mai liberal (exemplul perfect, SUA).

Important, însă, ar fi de reținut, de la bun început, un aspect care ne va ajuta la decriptarea multora dintre acțiunile concrete de politică externă: un stat poate cunoaște un proces de creștere internă, devenind corespunzător tot mai opresiv pentru proprii cetățeni și riscând astfel să întâmpine rezistența acestora, ori unul de expansiune externă, când, dacă dă dovadă de abilitate demagogică, poate obține chiar și sprijinul acestora (din nou, exemplul perfect, SUA). Într-un astfel de mecanism stă înțelegerea multora dintre aventurile militare internaționale moderne.

O succintă perspectivă istorică asupra evoluției unor instrumente care țin de dreptul internațional

Întreprinderea unei critici din perspectivă etică a paradigmelor care au descris dreptul internațional și relațiile internaționale din perioada modernă și contemporană, are nevoie dintru bun început de lămurirea unor termeni. Subsumați ideii de dreptate, termenii de „etică” și „morală” sunt considerați adesea a fi sinonimi. Totuși, vom face aici diferența între comportamentul (acțiunea) etic(ă) (sensul restrâns al dreptății – „să nu iei dreptul altuia”, adică respectarea „cu sfințenie” a proprietății) și comportamentul moral („să lucrezi toată virtutea” – sensul larg al dreptății). Aceste două concepte sunt indispensabile pentru a înțelege atât viziunea liberală, laică, cât și pe cea creștină despre societate. [Spiridon, 2004]

Trebuie să recunoaștem că este de-a dreptul utopică pretenția de a elimina complet războiul din arsenalul de exprimare al statelor, dată fiind înclinația înspre conflict a acestoraⁱⁱⁱ. De-a lungul istoriei, au fost dezvoltate, totuși, o serie de concepte care să reprezinte tot atâtea limite între care o acțiune militară să poată fi etichetată ca fiind justă.

În secolul al XVII-lea, în domeniile dreptului internațional și al relațiilor internaționale avea să se înregistreze un punct de tranziție între două paradigme. Doctrina „războiului just”, înrădăcinată în teoria dreptului natural avea să fie treptat înlocuită cu concepția pozitivistă a „suveranității statelor” ca temei al legii și judecător unic în problemele apărute între relațiile inter-statale. Unitatea de măsură în dreptul relațiilor internaționale nu mai era individul, exprimat prin persoana și proprietatea sa, ci națiunea (statul) suveran. Simultan, preocuparea dreptului a migrat

de la o critică a războiului în termeni de „dreptate a părților implicate” – *jus ad bello* – la „justețea mijloacelor folosite de părțile combatante” – *jus in bello*.

În epocă, dezbaterile în jurul ideii de *civilized warfare*, au mai păstrat, însă, parte din temeiurile vechilor concepțiilor „naturale”. Un război just^{iv} presupune, printre altele, faptul că *războiul se poartă doar în ultimă instanță, când toate opțiunile pașnice s-au epuizat, presupune existența unei autorități legitime a inițiatorului, presupune existența unei cauze juste (ex: îndreptarea unui rău făcut anterior), presupune ca obiectiv final aducerea păcii, presupune proporționalitate în utilizarea forței și discriminare între combatanți și civili etc.*

După cum spune juristul britanic F. J. P. Veale, în cazul unui conflict armat o distincție este mai mult decât necesară. „Principiul fundamental al acestui cod [al războiului – n.n.] este acela că ostilitățile purtate între popoare civilizate trebuie să se restrângă la forțele armate angajate în conflict. El fixează o distincție între combatanți și non-combatanți, trasând ca unică sarcină pentru primii aceea de a se lupta între ei, și, pe cale de consecință, necesitatea excluderii non-combatanților dintre țintele operațiunilor militare”. [F. J. P. Veale, 1953].

Teoria *clasică* a dreptului internațional, care se revendică de la doctrina „războiului just”, a propus legislației internaționale cel puțin două instrumente rezonabile cu care să se lupte împotriva extinderii fără temei a stării de beligeranță în teritorii și asupra unor indivizi care nu au o legătură directă cu focarul de conflict: „legile războiului” și „legile neutralității” sau „drepturile neutrilor”^v. În prezent, însă, rolul acestora a fost subminat în favoarea unor concepte moderne, din sfera *dreptului pozitiv*, între care fundamental este conceptul de „securitate

colectivă”. Exponenții instituționali ai acestuia aveau să devină, pe rând, Liga Națiunilor și mai apoi Organizația Națiunilor Unite^{vi}. Securitatea colectivă a mai alimentat în plus și rațiunile de a fi ale unor blocuri militare ca Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO) sau defunctul Pact de la Varșovia.

O critică “clasică” și extrem de condensată a conceptului de “securitate colectivă” scoate la iveală câteva probleme de ordin etic: *statul “altruist” ar contribui la uciderea în masă a civililor statului “agresor”; cetățenii statului “altruist” sunt supuși unei creșteri a impozitării necesară desfășurării de trupe în conflict; statul “altruist” își expune cetățenii, ale căror vieți și proprietăți ar trebui, teoretic, să le protejeze, represaliilor statului “agresor”; cetățenii statului “altruist” vor fi chemați sub arme împotriva voinței și intereselor lor, fiind victime ale unui soi de sclavie militară.* Deci tot atâtea capete de acuzare împotriva moralei războiului “solidar”.

Un studiu de caz: Statele Unite ale Americii – o democrație liberală, dar imperialistă

Liberalism și politică externă

Dacă am încerca să urmărim consecvența doctrinară a liberalismului clasic, atunci nu ne-ar fi deloc greu să reconstruim preceptele unei politici externe construite în acest spirit. „Dacă e să reducem programul liberalismului la un singur cuvânt, acesta ar fi proprietatea”, spune economistul austriac Ludwig von Mises în capitolul intitulat “Property”, din lucrarea sa *Liberalism*. În consecință, o societate întemeiată pe principii liberale este identificată, în mod comun, cu așa-numitul *laissez faire*: limitarea, pe cât este cu putință, a puterii statului la recunoașterea proprietății private dobândite prin

mijloace pașnice, protecția și garantarea liberei ei tranzacționalități. După se poate discerne, o ordine liberală a proprietății private trece implicit testul etic^{vii}.

Orice acțiune a statului, atât în ceea ce privește politicile interne, dar și în privința relațiilor externe, echivalează cu o interferență implicită cu drepturile de proprietate privată, fie aparținând cetățenilor statului respectiv, fie ai unui stat terț. Altcumva, statul nici nu ar putea să acționeze. Însă orice astfel de intervenție a statului – deci oricum altcumva decât în sensul ocrotirii și garantării efective a drepturilor legitime de proprietate ale indivizilor –, nu are cum să nu fie criticabilă, atât din considerente etice, cât și economice^{viii}.

Doctrina liberală clasică, împărțită și dusă la limitele sale ultime de ideologia libertariană^{ix}, a demonstrat cum principiul *dezetățării* poate da roade în multe dintre chestiunile interne, acolo unde reculul intervențiilor guvernamentale poate permite energiilor voluntare ale indivizilor să fie valorizate prin *interacțiune pașnică* în perimetrul unei *economii de piață libere*.^x

În afaceri externe, principiul este similar: *limitarea imixtiunilor guvernului în treburile altor state*. „Izolaționismul” politic și *coexistența pașnică* ar reprezenta echivalentul politicii interne de *laissez-faire*, adică al limitării intervenționismului statal și al degrevării propriilor cetățeni de o povară arbitrară, fie din perspectiva finanțării războiului, fie din cea a expunerii la retaliere.^{xi} Începând cu Adam Smith, David Ricardo sau Frederic Bastiat, simpatizanții liberului schimb au decretat fără dubii că *libertatea de a face comerț reprezintă o premisă a prosperității*, iar concentrarea statelor pe cultivarea, iar nu pe imperfectarea, unui astfel de principiu reprezintă în același timp o *și mai credibilă garanție a păcii internaționale*.

Războaiele „juste” ale Americii

O țară în care liberalismul, deși nu în forma sa clasică, cât mai degrabă în exprimarea sa conservatoare, pare să fi devenit virtute națională a dat, paradoxal, cele mai violente dovezi ale unui comportament belicos, intervenționist: Statele Unite ale Americii. Istoricul american Murray Rothbard spune, nici mai mult nici mai puțin, că în istoria Americii au existat doar două *războaie juste*: *Revoluția americană și Războiul pentru independența Sudului*.^{xiii}

Faptele istorice nuanțează viziunea „populară” despre liberalismul și democrația Americii. Impulsul expansionist american a explodat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea o dată cu confruntările împotriva Spaniei, cele din Cuba, Puerto Rico sau Filipine. Punctul culminant avea să fie atins în vremea primului război mondial, atunci când președintele american Woodrow Wilson avea să subscrie la un conflict nefericit care avea să degenereze, finalmente și fatalmente, în triumful bolșevic în Rusia și la cel nazist în Germania. Toate acestea în deja obișnuita, încă de pe atunci, retorică pietistă și moralizatoare ascunzând, în fapt, o politică de intervenție și de dominare a lumii. Întreaga politică americană a secolului XX avea să se deriveze din această viziune wilsoniană a „misionarismului civilizator” al Statelor Unite.

SUA sunt, incontestabil, hegemonul militar al lumii, sau altfel spus, cea mai mare putere intervenționistă^{xiii}. Inconsecvențele, deconspirate de concepte echivoc folosite gen „autodeterminare națională” sau „securitate colectivă”, au tapetat însă istoria recentă a SUA. Câteva exemple. O

dată, regiuni ale lumii suficient de îndepărtate au fost prezentate drept potențiale surse de instabilitate și de amenințare pentru securitatea Americii. Pe de altă parte, în multe cazuri unii dictatori au fost exonerati selectiv de gravele păcate împotriva propriului lor popor și au fost catalogați după criterii dubioase drept *prieteni* ai Statelor Unite și ai “stabilității în zonă”. Simetric, orice încercare de îndepărtare a lor de la putere de către grupuri sătule de despotismul acestora a fost catalogată implicit drept o „sursă de instabilitate în regiune”. Elocventă este poziția americană față de dictatorul irakian Saddam Hussein, același odios și genocid personaj ca și după 1991, și care în anii '80 avea să fie catalogat drept un pro-american doar datorită adversității sale cu regimul fundamentalist islamic de la Teheran, cu care administrația americană nu „simpatiza”. Principiul “declarat” al respectării „democrației interne” era surclasat de principiul oportunist „*dușmanul dușmanului meu este prietenul meu*”.

Un alt punct dubios în gestiunea modernă a conflictelor internaționale și la care americanii au achiesat sistematic o reprezintă *blocadele* și *embargourile* organizate sub egida ONU împotriva unui state indisciplinate. Judecând drept și în pofida retoricii oficiale, aceste acțiuni îi afectează tocmai pe civilii nevinovați. O astfel de politică vecină cu exterminarea este consecința logică a unei erori de judecată în urma căreia se pune semnul egal între cetățenii unei țări și guvernul acesteia și, prin urmare, îi supune pe primii pedepselor pe care de drept le merită cei din a doua categorie. În calculul puterii indivizii nu prea contează: nu există irakieni, ci Irak-ul lui Saddam, nu există cubanezi, ci Cuba lui Fidel. Indiferența fundamentală față de

dreptate, întreținută de mentalitatea colectivistă, este ilustrată perfect de această abordare „modernă”^{xiv} care refuză să distingă între un Saddam sau un Castro și victimele lor.

Etica^{xv} și economia războaielor Americii

Firește că *securitatea națională* este un lucru valoros pentru un popor, însă nu indiferent de mijloace. După cum la fel de firesc este, pe de altă parte, ca o stare conflictuală, alimentată în sprijinul unei astfel de preocupări, să fie de-a dreptul o „afacere bună” pentru *unele* grupuri de interese. Problema este că suportarea costurilor „investiției” nu se restrânge doar la acestea. Războiul implică cheltuieli militare uriașe obținute nu prin subscripție voluntară, ci de la buget, prin impozitare (transparent) sau prin inflație (adică expansiune monetară - pervers). Însă atât manipularea discreționară a impozitării, cât și inflația, sunt acțiuni contrare instituției proprietății, inducând invariabil consecințe grave asupra gradului de acumulare a avuției în întreaga societate. Din fericire pentru ea, America pare să fi găsit deocamdată calea de a se purta de multe ori „iresponsabil” fără a se expune economic^{xvi}. Ordinea economică mondială pe care o orchestrează, sistemul financiar-valutar mondial dependent de dolar, sunt instrumentele prin care SUA au reușit să finanțeze uriașul aparat militar fără pierderi interne majore de bunăstare. Dar asta este o singularitate istorică derivată din puterea de negociere pe scena internațională – *dată de avuția națională acumulată datorită regimului liberal intern* – și de slăbiciunea altor state care au achiesat, fără prea multe obiecții, la ordinea mondială propusă.

Nici americanii, nici alți pro-americieni de pe lumea asta, nu digeră prea bine termenul de „imperialism” atașat acțiunilor Statelor Unite, dar cuvântul pare apt să descrie situația. Imperialismul nu poate lua, așa cum putem mulți dintre noi să ne imaginăm, doar forma dominației directe asupra unei populații străine. În secolul XX, forma indirectă a „neoimperialismului” a înlocuit progresiv modul direct perimat; este vorba despre un mod subtil și discret, dar nu și mai puțin „eficient”. În această situație, statul imperialist domină populația străină prin intermediul controlului exercitat asupra conducătorilor autohtoni clientelari puterii străine.^{xvii}

Ar fi util să vedem termenii în care adepții „izolaționismului” (și aici, trebuie să reamintim că *izolaționism* echivalează cu absența imixtiunii agresive în afacerile altor state și nu cu absența interacțiunilor economice de tipul comerțului și investițiilor, atâta vreme cât aceste sunt rodul opțiunii voluntare ale indivizilor) au privit perioada „războiului rece”.

Deși pentru mulți dintre liberali, în special aripa conservatoare, amenințarea extremă era *expansiunea comunismului*, descendenții vechii școli liberale afirmă că o astfel de absolutizare este pernicioasă și că dușmanul real este tocmai *instrumentarul discreționar al statului* care se angajează în astfel de misiuni de epurare ideologică. Pe lângă amenințarea unui holocaust nuclear, în eventualitatea continuării obsedante a cursei înarmărilor, liberalii clasici americani identificau un alt motiv decisiv pentru care o atitudine externă belicoasă era de condamnat, teză formulată în oximoronul *War As the Health of the State* – o posibilă portiță pentru stat să devină mai „proactiv” decât ar fi fost tolerabil într-o

comunitate relativ liberală precum cea americană.^{xviii}

Unul dintre cei mai fervenți suptori ai politicii de izolaționism a fost Joseph P. Kennedy, cel care afirma cu puțină vreme înainte de războiul din Coreea de la începutul anilor 50 că „firește că mă opun comunismului, dar spun că dacă porțiuni din Europa sau Asia doresc să adopte comunismul ori au făcut-o deja, nu putem stopa lucrul acesta”. Tot el afirma că rezultatele „războiului rece” – Doctrina Truman, Planul Marshall – au fost un dezastru, un eșec al politicii de cumpărare a prietenilor și o amenințare cu războiul pe continentele europene și asiatic.^{xix}

Joseph P. Kennedy propunea ca unică alternativă pentru America abandonarea oricărei politici în spiritul „războiului rece”: ieșirea din Coreea, din Berlin și din Europa. Comunismul nu putea fi contracarat decât dacă era lăsat să se răspândească până în punctul în care masa critică era atinsă și energiile ostile și revoluționare puteau să facă fenomenul reversibil. Lucru pe care istoria avea să îl valideze la finele deceniului nouă al secolului trecut.

Deranjat de sucombarea inamicului tradițional, intervenționismul american avea să găsească noi retoriци în perioada „păcii reci” și noi spații de manevră. Având o tradiție de mai bine de jumătate de secol, Statele Unite aveau să se dedice poate celui mai fertil dintre ele: regiunea Orientului Mijlociu. Violând, ori răstălmăcind principiile dreptului internațional, ori pur și simplu alegând cele mai nefericite mijloace pentru a croi ordinea mondială, SUA sunt acuzate tot mai des că refuză să accepte faptul că pretextele pe care le furnizează opiniei publice sunt, în fapt, tocmai rezultatele politicii lor de intervenție mondială (vezi

terorismul și întreaga „chestiune orientală” a Americii). Acestea nu fac decât să creeze un cerc vicios și o recurență a imperialismului, chiar dacă unele valori în numele cărora sunt întreprinse acțiunile misionare ar fi valide moral.

Al doilea studiu de caz: Uniunea Sovietică și intervenționismul său extern limitat

Socialism și politică externă

Încă din zorii „războiului rece”, superputerile mondiale au afișat una în privința celeilalte o fobie nedisimulată față de iminența unui atac nuclear. Am amintit despre această retorică în legătură cu politica militară și externă americană și al cărei rezultat avea să fie câștigarea simpatiei opiniei publice pentru politica globală de intervenție a Americii și pentru miliardele de dolari dați pentru cheltuieli militare. Și totuși, cât de realistă era în epocă această *iminență* a unui atac sovietic?

În primul rând, era evident că sovietele, laolaltă cu alți marxist-leniniști, doreau înlocuirea tuturor sistemelor sociale cu regimuri comuniste. Dar acest sentiment nu poate justifica de unul singur o temere reală. Mai mult, marxism-leninismul considera victoria comunismului ca fiind una inevitabilă, nu prin prisma acțiunii unor forțe externe, ci mai degrabă prin acumularea „tensiunilor” și „contradicțiilor” istorice interne fiecărei societăți [Mises, 1981]. Prin urmare, marxism-leninismul considera *revoluția internă* (pașnică sau nu) ca fiind inevitabilă pentru instalarea comunismului. În același timp, un comunist consecvent ar suspecta orice impunere coercitivă a comunismului din exterior ca fiind împotriva adevăratelor schimbări

organice din societate. Orice idee de a „exporta” comunismul în alte țări prin intermediul Armatei Roșii ar fi fost total împotriva spiritului teoriei marxist-leniniste. Deși impunerea comunismului la finele războiului mondial pare să infirme o atare concepție, ne vom justifica mai târziu în această privință.

În al doilea rând, nu era, totuși, deloc obligatoriu faptul că acțiunile liderilor sovietici nu ar fi contrazis niciodată învățăturile marxist-leniniste. Dar dacă teama declarată era tocmai propagarea *comunismului de factură marxist-leninistă*, tocmai iminența unui atac din partea URSS trebuia scoasă din cărți. Altcumva, asta ar fi înseamnat că inamicul Americii nu avea să fie *comunismul*, ci *Uniunea Sovietică*, dar motivele sunt atunci altele, deci nu comunismul *per se*, cum susțineau administrațiile americane. Cu alte cuvinte, *statul* american se temea de *statul* sovietic nu pentru că este comunist, ci pentru că este Stat, ceea ce ar confirma teza din debutul lucrării.

Imperialismul moderat al sovietelor

În momentul în care bolșevicii preluau puterea în Rusia în 1917, ei nu au prea dat mare importanță articulării unei politici externe a Uniunii Sovietice, deoarece ei vedeau ca imediată o revoluție comunistă în întreaga Europă Apuseană. De-abia atunci când o astfel de impresie avea să se estompeze definitiv la finele primului război mondial, Lenin și tovarășii săi bolșevici aveau să adopte, pe post de discurs în relațiile externe ale statului comunist, teoria „coexistenței pașnice”. Concepția era următoarea: *ca primă mișcare comunistă de succes, Rusia sovietică va servi drept model și susținător pașnic al altor partide comuniste din lume (îgorăm aici acțiunile subversive, noi discutând în principal*

despre conflictele armate în masă). Dar statul sovietic qua stat se va dedica relațiilor pașnice cu celelalte state ale lumii și nu va încerca să exporte comunismul prin intermediul armelor. Ideea nu era doar urmărirea consecvență a teoriei marxist-leniniste, dar era și cel mai nimerit mijloc de a menține statul comunist în viață ca țel ultim al politicii externe, adică de a nu pune în nici un chip în pericol existența Uniunii Sovietice prin implicarea în acte de război. Prin urmare, era susținută o politică potrivit căreia alte țări ar deveni comuniste doar prin intermediul unor transformări interne.

Astfel, printr-un mix de rațiuni teoretice, dar și pragmatice, sovietele aveau să ajungă la ceea ce liberalii clasici considerau a fi cea mai potrivită și „etică” politică externă! O dată cu trecerea timpului, această politică a fost întărită de un „conservatorism” care intervine în cazul oricăror formațiuni politice care dobândesc și rețin puterea pe o durată oarecare de timp și în cazul cărora interesele menținerii controlului politic asupra unei națiuni încep să dezlocuiască treptat eventuale idei inițiale privind cine știe ce *revoluție mondială*. Conservatorismul escaladat din vremea lui Stalin și a succesorilor lui au întărit și îmborsărit politica non-agresivă a „coexistenței pașnice”.

Adepții „războiului rece” și, în general, ai politicii americane afirmă că sovietele nu au fost agresive internațional până la izbucnirea celui de-al doilea război mondial. Este și normal să susțină lucrul acesta, din motive de consecvență, de vreme ce tot ei au aprobat alianța dintre SUA și URSS împotriva Germaniei. De-abia după încheierea conflagrației mondiale, spun ei, puterea sovietică și-a dat curs impulsurilor expansioniste către Europa de Est. [Rothbard, 1978]

Este incontestabil că în iunie 1941 germanii au fost cei care au atacat Uniunea Sovietică și este la fel de indubitabil că unica șansă de a scăpa de amenințare a fost pentru URSS întoarcerea tăvălugului în sens invers, invadând Germania și statele aliate. Cu alte cuvinte, ocuparea Europei de Est ar deveni mai „justificabilă” decât ocuparea unei părți din Germania de către SUA, de vreme ce acestea nu au fost niciodată atacate direct de naziști.

În ciuda tratamentului marginalizant la care a fost supus de către americani la împărțirea zonelor de ocupație în Germania, Stalin avea să își probeze conservatorismul, adică instinctul de supraviețuire al statalității sovietice. El a evitat să se expună unor conflicte deschise cu vesticii și aproape că a trădat în multe țări europene mișcările comuniste care îi ceruseră ajutorul (în Franța, în Italia, care ar fi putut fi ușor comunizată datorită degradingoladei de după război ori în Grecia în care comuniștii aproape că puseseră mâna pe putere, dar din cauza lipsei de sprijin de la Moscova au fost înfrânți de trupele britanice). Prin alte părți, mișcările comuniste care au preluat frâiele puterii au refuzat subordonarea față de Stalin și au preferat un drum propriu (în Iugoslavia lui Tito, de pildă, ori în China, prin refuzul lui Mao de a se subordona lui Chiang Kai-Shek, agreat de soviete).

Uniunea Sovietică a ajuns să guverneze Europa de Est în urma unui război pornit împotriva sa. Dar nu a fost neapărat țelul inițial al URSS să „comunizeze” regiunea cu tancurile Armatei Roșii. Țelul era altul: *obținerea de asigurări că un alt atac împotriva sa pornit din aceste țări nu avea să se mai producă așa cum se întâmplase în 1941 când 20 de milioane de ruși aveau să piară.*^{xx} Pe scurt, sovieticii doreau

ca țările de la frontiera lor să nu devină anti-comuniste într-un sens militar, putând servi ca rampă de lansare pentru o nouă invazie.^{xxi}

În alte țări est-europene, URSS chiar s-a împăcat cu ideea unor guverne de coalitție, deci nu neapărat majoritar pro-comuniste, forțând de-abia după 1948 “comunizarea” lor numai ca răspuns la presiunile americanilor de a dilua influența sovietică în aceste regiuni în pofida înțelegerilor de la Yalta din 1945. Din alte țări, cum ar fi Austria sau nordul Iranului, rușii aveau chiar să își retragă complet trupele. Cam așa s-ar putea construi o posibilă explicație a implicării exacerbate a Moscovei în destinele țărilor est-europene: *mai degrabă o măsură de apărare, nu una fundamental imperialistă*, precum cea a Statelor Unite. [Rothbard, 1978]

Înainte de a fi comunistă, URSS era un stat

Mulți analiști ai politicii intervenționiste americane nu au putut niciodată să digere profundele schisme din interiorul mișcării comuniste. De vreme ce toți comuniștii au fost animați de o ideologie comună, orice mișcare comunistă ar fi trebuit să fie parte dintr-un monolit și, în subsidiar datorită succesiunii istorice, să devină subordonați și agenți ai Moscovei; dacă comuniștii erau animați exclusiv de atașamentul față de marxist-leninism, cum a fost atunci posibil ca URSS și China să se distanțeze, mai mult, primii menținând la frontiera comună un milion de soldați în stare de alertă? Cum au putut statele iugoslav și albanez să devină inamici? Cum au ajuns să se războiască comuniștii din Vietnam și cei din Cambodgia? *Răspunsul este că o dată ce o mișcare revoluționară acontează puterea într-un stat, ea începe să preia atribuțiile*

unei clase conducătoare cu un interes de clasă în retenția acelei puteri. Revoluția mondială trece pe locul doi. [Rothbard, 1978] Și, de vreme ce elitele conducătoare din state diferite pot avea și au conflicte de interese în zona puterii și prosperității, nu este deloc nefiresc ca să izbucnească conflicte în lumea comunistă, și ca acestea să devină pe alocuri endemice.

O dată cu victoria împotriva Germaniei și a agresorilor aliați în al doilea război mondial, URSS a continuat politica ei militară conservatoare. Unica folosință pe care au dat-o trupelor lor era de a proteja teritoriul Uniunii și al blocului comunist ca scut protector, decât pentru a le extinde mai departe. Evenimentele din Ungaria 1956 și Cehoslovacia 1968, despre care sugeram că ar face notă discordantă cu exonerarea de acel imperialism fundamental pus în cărca Uniunii Sovietice, respectă teza noastră și anume aceea că reprezintă o acțiune mai mult de tip conservativ defensiv decât expansionist^{xxii}. Uniunea Sovietică nu a făcut uz de trupe pentru a extinde granițele imperiului său, ci doar pentru a-i păstra dimensiunile dobândite la finele conflagrației mondiale.^{xxiii}

Prin urmare, preocuparea cardinală a sovietelor a fost aceea de a păstra ceea ce au dobândit la interior și la exterior și nu de a se expune pericolului de a le pierde. Un guvern conservator este capabil de acțiuni militare periculoase așa cum am văzut în Cehoslovacia, dar acestea sunt acte de *protecționism imperialist*, un fel de *militarism defensiv*, și nu unul revoluționar ori expansionist.

Câteva concluzii

Teza acestei lucrări se referă la găsirea unor criterii corecte de a judeca legitimitatea oricărui gest de politică externă. Alegerea unor pseudo-criterii poate conduce la instaurarea unei viziuni politice care se poate dovedi finalmente costisitoare și deranjantă. Ideea că, o dată un conflict izbucnit, un stat sau un grup de state recunoscute ca fiind mai democratice și permițând un grad superior de libertate internă ar fi în mod necesar îndreptățite să intervină armat împotriva unui stat perceput ca dictatorial și totalitar, este criticabilă.

Discernământul asupra identificării agresiunii în relațiile inter-state, implică o investigație detaliată, empirică a disputei înseși. Istoria nu trebuie judecată a priori.

Nu ar trebui, deci, să mire pe nimeni într-atât faptul că o astfel de investigație, bazată pe criterii etice corect determinate, conduce la o concluzie „paradoxală” conform căreia un stat democratic și destul de liberal precum Statele Unite a fost mai agresiv și mai imperialist în relațiile externe decât totalitarele URSS și China. În plus, teza rămâne valabilă și în cazul derivării arbitrare a legitimității unei intervenții militare din simplul caracter democratic al ONU. Dar, asta merită o discuție separată, însă în același spirit.

Ține de înțelepciunea, dar și de nevoia de garanție a propriei libertăți, ca cetățenii statelor lumii să nu cadă în capcana unor astfel de false corelații, girând măsuri nefericite întreprinse de aleșii lor și care se pot întoarce împotriva-le. Un motiv de atenție ar fi acela că războiul și fobia „amenințării externe” sunt unele dintre mijloacele prin care statele câștigă loialitatea supușilor lor și le anesteziază de multe ori simțurile atunci când la nivel intern sunt luate măsuri antipopulare de la care trebuie distrasă atenția. Un stat,

înainte de a fi etichetat ca democratic ori despotic rămâne un Stat, adică un cadru instituțional asupra căruia trebuie, în calitate de cetățeni, să rămânem mereu vigilenți.

Note:

i. „Aparatul de constrângere și coerciție” [Mises, 1966] care deține monopolul legii și al utilizării forței între limitele unui anumit teritoriu [Rothbard, 2000 (1974)].

ii. Am optat pentru o discuție separată a termenilor *democrație* și *libertate* (economică) pentru că între cele două noțiuni, deși folosite combinat – “democrație liberală” – există o tensiune ireductibilă între aspectul democratic (egalitar) și cel liberal (ca expresie a relațiilor capitaliste de piață, opuse celor de tip redistributiv), distincție care nuanțează oarecum diferit profilul unei societăți sau a alteia. A se vedea discuțiile despre cauzele dezvoltării economice – țin ele de *democrație* sau de *libertate economică*? Desigur, o astfel de dezbateră, altfel fundamentală, nu face parte din obiectul studiului nostru.

iii. În acest context prin stat înțelegem factorii de decizie politică, elitele politice, guvernul *anume* nu cine știe ce agregat holist căruia este exagerat să îi atribuim un comportament specific uman. Nu “statul” decide să facă război, ci așa cum precizam înainte, elitele politice, expresia exactă a ceea ce se dorește a fi explicat printr-o forțare - stat = țara. Nici un om în toate mințile nu poate afirma serios că a stat de vorbă vreodată cu vreun stat să-l întrebe dacă-i arde de-un război ori nu; nu cred că cineva le cunoaște pe SUA și oricui i-ar fi cel puțin dificil să măsoare înclinația spre război a unei țări. Pe de altă parte, știm cine sunt Bush, Cheney,

Rumsfeld, ce idei au, ce legături, ce sprijin politic și popular, etc.

iv. Doctrina “războiului just” – regăsită în teoria relațiilor internaționale dezvoltată de catolicii scolastici, în principal de cei spanioli din secolul al XVI-lea precum Vitoria și Suarez, ulterior de scolasticul protestant olandez Grotius și apoi de juriștii secolelor XVIII-XIX – este un concept de origine creștină, inițiat încă de pe vremea Sf. Augustin.

v. *Legile neutralității* sunt menite a limita conflictul la statele combatante, fără agresiuni împotriva unor state non-beligerante ori asupra popoarelor lor. Un corolar al acestor legi îl reprezintă principiul american, astăzi ignorat cu brio, al „libertății mărilor”, care interzice restricțiile impuse de unul dintre statele beligerante în calea comerțului pașnic derulat de cetățenii statelor neutre cu cei ai statului inamic (blocade, embargouri). Se recomandă statelor *neutre* să rămână așa față de orice dispută inter-state, precum și statelor combatante să respecte pe deplin drepturile cetățenilor neutri. *Legile războiului* sunt menite a limita, pe cât posibil, invadarea de către statele beligerante a drepturile civililor din statul inamic.

vi. Pentru o analiză reușită a consistenței etice, dar și practice, a paradigmeilor care au descris relațiile internaționale sau concepțiile despre securitatea lumii în ultimele secole a se vedea articolul lui Joseph R. Stromberg, intitulat *The United Nations Charter and the Delusion of Collective Security*, disponibil on-line la adresa www.mises.org.

vii. Teoria proprietății presupusă de capitalism supraviețuiește primului test (o condiție necesară, dacă nu și suficientă) cerut regulilor de comportament uman care se pretind a fi justificate sau justificabile din punct de vedere moral (implicit și etic). Acest test, așa cum este formulat

în așa-numita regulă de aur sau, în mod similar, în imperativul categoric kantian, cere unei reguli, pentru a fi dreaptă, să fie una *generală*, aplicabilă fiecărei persoane în același fel. În plus, teoria proprietății presupusă de capitalism nu numai că trece primul test al “universalizării”, ci se dovedește a fi condiția logică a oricărui tip de *justificare argumentativă*: oricine ar argumenta în favoarea oricărui lucru, și în special în favoarea anumitor norme, susținând că acestea sunt echitabile, trebuie, cel puțin implicit, să presupună validitatea normelor referitoare la proprietate presupuse de capitalism. De aceea, a nega validitatea acestora ca norme universal acceptabile, și a argumenta împotriva unui aranjament social bazat pe respectul proprietății, este auto-contradictoriu. [Hoppe, 1989]

viii. Deși marginală tezei prezentei lucrări, nu putem să nu menționăm critica fundamentală făcută de economistul austriac Ludwig von Mises relativ la imposibilitatea unei alocări raționale a resurselor într-o societate neîntemeiată pe proprietatea privată asupra factorilor de producție – așa numita problemă a “calculului” –, deci imposibilitatea argumentării în termeni de eficiență. A se vedea articolul lui von Mises, intitulat *Calculul economic în societatea socialistă*, disponibil on-line la adresa www.misesromania.org, dar și [Marinescu, 2005] pentru a înțelege discuția despre corelația necesară dintre argumentele de eficiență și cele etice.

ix. „*Libertarianismul este o filozofie politică. Ea se referă numai la utilizarea corectă a forței. Premisa ei fundamentală este aceea că ar trebui să fie ilegal să se amenințe sau să se inițieze violența împotriva unei persoane sau a proprietății sale, fără permisiunea acesteia; forța este justificată numai în apărare sau ca retaliere.*” Walter Block, *Libertarianism și libertinism*, (Prefața cărții *Pledoarii imposibile*, traducere

după Defending the Undefendable: The Pimp, Prostitute, Scab, Slumlord, Libeler, Moneylender, and Other Scapegoats in the Rogue's Gallery of American Society - 1994).

x. Multe dintre domeniile considerate multă vreme ca fiind bunuri publice (educația, sănătatea) par să își găsească sensul în sfera privată, demonstrând mai degrabă un *eșec al intervenției* decât unul *al pieței*.

xi. O problema a izolaționismului văzut ca neimplicarea *unui stat* în treburile interne ale *altor state* (deci punerea discuției în termeni de *state*) este aceea că nu ofera – în acești termeni – decât o soluție „second best”. Soluția fundamentală este o ordine a proprietății private pentru a ne păstra în sfera judecăților etice autentice. După cum vom discuta în continuare, paradigma dreptului internațional și a relațiilor internaționale nu ne lasă la dispoziție decât pseudo-soluții tice de tipul „răul cel mai mic”. Altcumva, un război finanțat voluntar, purtat cu voluntari, împotriva lui Saddam (gherila, arme sofisticate de mare precizie, dezinformarea serviciilor lui secrete, cooptarea voluntarilor irakieni care ar vrea să scape de sub Saddam etc.) soldat cu înlăturarea regimului său, fără victime nevinovate (dacă apar, „cruciații” suporta consecințele până la cele mai mici detalii), precum și cu dizolvarea „armatei” imediat ce nu mai are obiectul muncii, ar fi în regulă. Și n-ar fi vorba de o politică *izolaționista*. E drept ca scenariul e cam îndepărtat de noi și de aceea ideea izolaționismului e strategic valoroasă. Nu trebuie însă să întunece soluțiile fundamentale – oricât de improbabile ideologic ar fi ele. Datorez acest comentariu lui Mihai-Vladimir Topan.

xii. Explicația unei astfel de teze este următoarea: în primul caz era vorba despre înlăturarea unei dominații străine –

cea a coroanei britanice asupra cetățenilor care populau fosta colonie –, în al doilea, statele sudiste, care au contractat la formarea federației, nu s-au mai simțit reprezentate de turnura pe care a luat-o politica federală la vremea respectivă și au cerut desfacerea contractului uniunii. Un comentariu al lui Rothbard: dacă în primul caz era vorba de o dominație în virtutea unui principiu, chiar dacă inconsistent, dar măcar aplicat consecvent – cel expus de Hume potrivit căruia puterea își are originea în darul divin, prin urmare ruprea legăturii dintre coroana britanică și supușii din colonii însemna o profanarea a sacrului –, injustețea celei de a doua cauze era de-a dreptul flagrantă. Câteva state din federație care au contractat prin voința cetățenilor lor pentru formarea uniunii erau ținute legate de o *hârtie*, negând însăși natura contractului care permite părților să poată desface înțelegerea în momentul în care scopurile pentru care a fost încheiată nu se mai regăseau!

xiii. În istoria recentă, singurul loc în care nu au cutezat să se exprime fățiș a fost spațiul Uniunii Sovietice și al țărilor ex-comuniste. Înainte de insinuarea postbelică a comunismului în regiune, lucrul acesta fusese, totuși, încercat. Woodrow Wilson, aliat cu Franța și Marea Britanie, a încercat să zdrobească bolșevismul emergent chiar în fieful acestuia, trupe americane și aliate fiind trimise în sprijinul „albilor” și împotriva „roșilor”. După cel de-al doilea război mondial, Statele Unite au făcut tot posibilul pentru a-i împinge afară pe sovietici din teritoriile ocupate, reușind acest lucru din nordul Iranului. I-au ajutat, de asemenea, pe britanici să zdrobească regimul comunist în Grecia. Aceleași State Unite au depus eforturi mari pentru a menține regimul dictatorial al lui Chiang Kai-Shek în China după ce rușii au părăsit zona la finele

războiului. Apoi, după ce că aproape l-au instalat pe dictatorul Batista în Cuba, SUA au încercat cu obstinție să distrugă regimul comunist castrist de la Havana, prin intermediul unor multiple și controversate operațiuni, de la cea orchestrată de CIA la Golful Porcilor, până la tentative de asasinat puse la cale de CIA „în coproducție” cu structuri ale Mafiei.

xiv. De o astfel de situație, în ciuda respectului declarativ al combatanților față de legile războiului și cele ale neutrilor, nu beneficiază, paradoxal, decât personaje ca Saddam Hussein. Cine este cel care poate arunca pe umerii americanilor povara mizeriei din Irak decât campionul independenței de la Bagdad și câți ar putea să îl contrazică pe lider, date fiind sărăcia indubitabilă și propaganda abilă? În aceeași postură de eroi ai neamului pot figura și Slobodan Milosevic în Serbia și Fidel Castro în Cuba, „oameni nobili”, a căror măreție izvorăște tocmai din opoziția nedisimulată față de hegemonismul occidental. William L. Anderson, în articolul intitulat *Trading with Fidel*, susține că justificarea este generoasă: atâta timp cât poporul suferă de foame, acesta poate foarte bine recepționa explicația potrivit căreia principalul inamic nu este acasă, ci la Casa Albă ori la 10 Downing Street! Adică efectul tocmai opus celui de destabilizare a regimului politic, propus de inițiatorii embargoului.

xv. Criteriului utilitarist – *cea mai mare fericire a celui mai mare număr de oameni* – care descrie paradigma socială actuală, este la fel de pernicios în cazul politicii externe ca și în cazul oricărei politici publice, inconsecvente cu respectarea drepturilor de proprietate ale indivizilor. Și asta pentru că se bazează pe o iluzie; în realitate este imposibil de măsurat utilitatea, după cum lipsită de sens este și încercarea de a compara utilitățile între diferite persoane.

Orice catalogare a unei politici publice ca fiind eficientă „social” este profund arbitrară. *Etica înțeleasă domnia drepturilor legitime de proprietate*, adică domnia dreptății, a libertății în societate rămâne singurul criteriu de dreptate și de eficiență în orice dispută politică. Numai principiile etice pot furniza criterii obiective pe baza cărora să fie consolidată viața în societate prin rezolvarea potențialelor conflicte. [Marinescu, 2005]

xvi. ¹ A se vedea articolul *Activitatea bancară, statele-națiune și politica internațională: o reconstrucție sociologică a ordinii economice actuale*, scris de Hans-Hermann Hoppe, în fapt o explicație neromanțată a istoriei financiar-valutare recente.

xvii. Această versiune a imperialismului modern occidental a fost definită de o manieră tranșantă de istoricul libertarian Leonard Liggio: „The imperialist power of the Western countries... imposed on the world's peoples a double or reinforced system of exploitation—imperialism—by which the power of the Western governments maintains the local ruling class in exchange for the opportunity to superimpose Western exploitation upon existing exploitation by local states.” [Rothbard, 1978]

xviii. “War has always been the occasion of a great—and usually permanent—acceleration and intensification of State power over society. War is the great excuse for mobilizing all the energies and resources of the nation, in the name of patriotic rhetoric, under the aegis and dictation of the State apparatus. It is in war that the State really comes into its own: swelling in power, in number, in pride, in absolute dominion over the economy and the society. Society becomes a herd, seeking to kill its alleged enemies, rooting out and suppressing all

dissent from the official war effort, happily betraying truth for the supposed public interest. Society becomes an armed camp, with the values and the morals—as the libertarian Albert Jay Nock once phrased it—of an "army on the march." It is particularly ironic that war always enables the State to rally the energies of its citizens under the slogan of helping it to defend the country against some bestial outside menace. For the root myth that enables the State to wax fat off war is the canard that war is a defense by the State of its subjects. The facts, however, are precisely the reverse. For if war is the health of the State, it is also its greatest danger. A State can only "die" by defeat in war or by revolution. In war, therefore, the State frantically mobilizes its subjects to fight for it against another State, under the pretext that it is fighting to defend them." [Rothbard, 1978]

xix. Joseph P. Kennedy avertiza: "...half of this world will never submit to dictation by the other half.... What business is it of ours to support French colonial policy in Indo-China or to achieve Mr. Syngman Rhee's concepts of democracy in Korea? Shall we now send the Marines into the mountains of Tibet to keep the Dalai Lama on his throne? The United States could not possibly contain Russian armies if they chose to march through Europe, and if Europe should then turn Communist, Communism "may break of itself as a unified force.... The more people that it will have to govern, the more necessary it becomes for those who govern to justify themselves to those being governed. The more peoples that are under its yoke, the greater are the possibilities of revolt." And here, at a time when cold warriors were forecasting a world Communist

monolith as an eternal fact of life, Joseph Kennedy cited Marshall Tito as pointing the way for the eventual breakup of the Communist world: thus, "Mao in China is not likely to take his orders from Stalin...." [Rothbard, 1978]

xx. Viktor Suvorov e de altă părere – dar asta e o controversă istorică. El spune că Stalin se pregătea intens de un război *ofensiv* de cucerire a Europei de Vest și Hitler la surprins teribil când l-a atacat mai repede decât se aștepta. Datorrez acest comentariu lui Mihai-Vladimir Topan.

xxi. Numai în Finlanda, deși o țară cu care URSS a avut două ciocniri în numai șase ani, existența unui regim anticomunist avea să trezească mai puține temeri Moscovei și asta doar datorită politicii înțelepte a liderului de la Helsinki, Julio Paasikivi, care a croit o astfel de politică a țării astfel încât să nu poată apărea puncte de coliziune cu puterea sovietică, câștigând respectul acesteia și făcând ca URSS să își retragă trupele și să nu mai încerce instalarea unui regim pro-sovietic. Apologeților americani ai „războiului rece” le vine greu să explice poziția postbelică a URSS față de Finlanda, în condițiile presupusei sale dorințe de a impune comunismul în întreaga lume, însă unica explicație a „liniei moi” vizavi de Finlanda o constituie faptul că motivația statului sovietic o reprezenta securitatea proprie față de un posibil atac, mai mult decât succesul comunismului mondial, aflat la un nivel inferior pe scala sa de priorități.

xxii. Se pare că sovieticii au meditat mult pe marginea atacării Iugoslaviei lui Tito atunci când acesta a decretat retragerea formală din blocul sovieto-comunist, dar că au renunțat avertizați fiind de calitățile de luptători de gherilă ale partizanilor sârbi probate în cel de-al doilea război mondial.

xxiii. Profesorul Stephen F. Cohen, directorul programului de Studii Sovietice de la Universitatea Princeton, avea să delimiteze natura conservatorismului sovietic în afacerile externe: „That a system born in revolution and still professing revolutionary ideas should have become one of the most conservative in the world may seem preposterous. But all those factors variously said to be most important in Soviet politics have contributed to this conservatism: the bureaucratic tradition of Russian government before the revolution; the subsequent bureaucratization of Soviet life, which proliferated conservative norms and created an entrenched class of zealous defenders of bureaucratic privilege; the geriatric nature of the present-day elite; and even the official ideology, whose thrust turned many years ago from the creation of a new social order to extolling the existing one...”. [Rothbard, 1978]

Bibliografie selectivă:

1. Alterman, Eric, *Who Speaks For America? Why Democracy Matters In Foreign Policy*, Cornell University Press, 1998;
2. Barnet, Richard J., *The Present Danger: American Security and the U.S.-Soviet Military Balance*, Libertarian Review (November 1977), p. 12;
3. Block, Walter, *Libertarianism și libertarianism* (Prefața cărții *Pledoarii imposibile*, traducere după *Defending the Undefendable: The Pimp, Prostitute, Scab, Slumlord, Libeler, Moneylender, and Other Scapegoats in the Rogue's Gallery of American Society - 1994*), Editura Nemira, București, 2002;
4. Garrett, Garet, *The People's Pottage* (Caldwell, Idaho: Caxton Printers, 1953);
5. Hoppe, Hans-Hermann, *A Theory of Socialism and Capitalism*, Boston, 1989;
6. Hoppe, Hans-Hermann, *Activitatea bancară, statele-națiune și politica internațională: o reconstrucție sociologică a ordinii economice actuale* (traducere după *Banking, Nation States and International Politics: A Sociological Reconstruction of the Present Economic Order*, în *The Review of Austrian Economics*, Vol. 4, 1990) disponibil la www.misesromania.org;
7. Johnson, Paul, *O istorie a lumii moderne*, Editura Humanitas, București, 2003;
8. Kennedy, Joseph P., *Present Policy is Politically and Morally Bankrupt*, Vital Speeches (January 1, 1951);
9. Marinescu, Cosmin, *Mitul „criteriului eficienței” în știința economică*, în revista *Ordinea proprietății private*, nr. 10, martie 2005, disponibilă la www.misesromania.org;
10. Mises, Ludwig von, *Human Action*, Henry Regnery, 3rd rev. ed., Chicago, 1966;
11. Mises, Ludwig von, *Liberalism: In the Classical Tradition*, German edition, 1927; latest English edition Copyright 1985 The Foundation for Economic Education, Irvington, NY. Translation by Ralph Raico. Online edition Copyright The Mises Institute, 2000;
12. Mises, Ludwig von, “Economic Calculation in the Socialist Commonwealth” in *Collective Economic Planning*, Friedrich A. Hayek, ed. Clifton, NJ: Kelley Publishing, 1975, pp. 87-130, and Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 1990;
13. Mises, Ludwig von, *Socialism. An Economic and Sociological Analysis*, Liberty Classics, Indianapolis, 1981;
14. Nordlinger, Eric A., *Isolationism Reconfigured: American Foreign Policy For A New Century*, Princeton University Press, 1995;

15. Rothbard, Murray N., *The Anatomy of the State*, în *Egalitarianism as a Revolt Against Nature and Other Essays* (Auburn: Mises Institute, 2000 [1974]) ;
16. Rothbard, Murray N., *Egalitarianism as a Revolt Against Nature and Other Essays* (Auburn: Mises Institute, 2000 [1974]);
17. Rothbard, Murray N., *The Ethics of Liberty*, Atlantic Highlands, N.J. : Humanities Press, 1982;
18. Rothbard, Murray N., *For a New Liberty: The Libertarian Manifesto*, Collier Books, A Division of Macmillan Publishing Co., Inc., New York, Collier Macmillan Publishers, London, 1978;
19. Rothbard, Murray N., *Just War*, in Denson, John V, *Just War*, Mises Institute, 1994;
20. Rothbard, Murray N, *The foreign Policy of the Old Right*, in Journal of Libertarian Studies, vol 2, no. 1, pag. 85-96, Pergamon Press, 1978;
21. Spiridon, Marius, *Statul și biserica*, în revista *Ordinea proprietății private*, nr. 2/2004, disponibilă la www.misesromania.org;
22. Stromberg, Joseph R. *The United Nations Charter and the Delusion of Collective Security*, disponibil la adresa www.mises.org.

